INNOVATSION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

2026

№4

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and practical electronic journal

Indexlanadigan bazalar: Google Scholar Crossref OpenAIRE CYBERLENINKA

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

4-jild
4-son
Aprel, 2026

April, 2026
Volume 4
Number 4

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА
Научно-практический электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY
Electronic scientific and practical journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

ojs.kstu.uz

Muassis:
Qarshi davlat texnika universiteti
Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Tahririyat Kengashi raisi o‘rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas’ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Texnik muharrir:

S.J.Qulmurotov

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko‘chasi 225-uy Tel.:
+998 (75) 221 09 23
+998 (93) 902 72 63
Faks: +998 (75) 221 1395
innoeconomic@kstu.uz

“Innovatsion iqtisodiyot” ilmiy - amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko‘rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:
Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Ovchinikov Viktor Nikolayevich - i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal Universitet, Rossiya)
Solodovnikov Sergiy Yurevich - i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)
Sidorov Viktor Aleksandrovich - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)
Shevchenko Igor Viktorovich - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)
Kusainov Xalel Xaymullievich – i.f.d., professor, akademik (Qozog‘iston Respublikasi Milliy fanlar akademiyasi)
Samandarzoda Iskandar Hakim - Iqtisodiyot fanlari doktori (Sh.Shotemur nomidagi Tojikiston agrar universiteti)
Gibadullin Artur Arturovich - i.f.n. dotsent (Milliy tadqiqot universiteti, Moskva energetika instituti, Rossiya)
Sergey Aleksandrovich Voynash - ilmiy xodim (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do'stligi universiteti)
Valentina Nikolayevna Pulyayeva - iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi hukumati qoshidagi Moliya universiteti)
Dmitriy Evgenievich Morkovkin, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Moliya universiteti, Rossiya Federatsiyasi hukumati)
Sadriddinov Manuchehr Islomiddinovich - i.f.d., professor, (Tojikiston Respublikasi Milliy fanlar Akademiyasi)
Perskaya Viktoriya Vadimovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)
Molchanov Igor Nikolayevich - i.f.d., professor, (Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti)
Basova Mariya Mixaylovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)
Aleksandr Leonidovich Chupin, iqtisod fanlari nomzodi (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)
Nezamaykin Valeriy Nikolayevich - i.f.d., professor, (Rossiya davlat gumanitar universiteti)
Nikonorova Alla Vladimirovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)
Dmitriyeva Olga Aleksandrovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)
Shvets Yuriy Yuryevich - i.f.n., dotsent, (Rossiya Fanlar akademiyasining Nazorat fanlari instituti)
Kolosova Yelena Valeryevna - i.f.n., dotsent, (Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti)

Tahririyat Kengashi a’zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik
Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor
Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor
Xatamov Ochildi Qurbonovich- i.f.d., professor
Fayziyeva Shirin Shodmonovna- i.f.n., professor
Jumayeva Gulrux Jo'raqulovna - i.f.n., professor
Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent
Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor
Yakubova Shamshinur Shuxratovna - i.f.d., (DSc) dotsent
Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent
Samiyeva Gulnoza Toxirovna-i.f.f.d., (PhD), dotsent
Aliqulov Azamat Tuyg'unovich -i.f.f.d., (PhD), dotsent
Aminov Fazlitdin Baxadirovich- i.f.n., dotsent
Xo'jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent
Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent
Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent
Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.d., (DSc), dotsent
Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent
Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent
Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent
Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent
Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich - i.f.f.d. (PhD), dotsent
Muxammadiyeva Yulduz Yusupovna - i.f.f.d. (PhD)
Tursunova Aziza Xoshimovna - i.f.f.d. (PhD)
Xolliyev Sherali Baxtiyorovich - i.f.f.d. (PhD)
Panjiyev Samijon Aliqulovich - PhD, dotsent

ИННОВАТSIОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

ISSN: 3030-315X

ojs.kstu.uz

Учредитель:
Каршинский государственный технический университет
Председатель редакционного совета:

Р.Х.Эргашев, доктор экономических наук, профессор

Заместитель председателя редакционного совета:

С.Н.Хамраева, доктор экономических наук, профессор

Ответственный редактор:

Н.А.Очилова, PhD, доцент

Технический редактор:

С.Ж.Кулмуротов

Журнал издается один раз в месяц в электронной форме и публикуется через официальный сайт журнала.

Адрес редакции:
180100, г. Карши, ул. Мустакиллик, дом 225

Тел: +998 (75) 221 09 23
+998 (93) 902 72 63
Факс: +998 (75) 221 1395
E-mail: innoeconomic@kstu.uz

Научно-практический электронный журнал «Инновационная экономика» включён в перечень национальных научных изданий на основании решения Президиума Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 5 апреля 2025 года № 369.

В журнале публикуются статьи по следующим рубрикам:

1. Теория и методология
2. Цифровая экономика
3. Экономика регионов и отраслей
4. Малый бизнес и частное предпринимательство
5. Экономика человеческого капитала
6. Менеджмент и маркетинг
7. Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит
8. Финансы, кредит и инвестиции
9. Эконометрика и статистика
10. Сфера услуг и туризм

Редакционная коллегия:

Международные члены Совета редколлегии:

Овчиников Виктор Николаевич - д.э.н., профессор, академик (Южный федеральный университет, Россия)
Солодовников Сергей Юрьевич - д.э.н., профессор (Белорусский национальный технический университет)
Виктор Александрович Сидоров - д.э.н., профессор, (Кубанский государственный университет)
Шевченко Игорь Викторович - д.э.н., профессор (Кубанский государственный университет)
Кусаинов Халел Хаймуллиевич - д.э.н., профессор, академик (НААН Республика Казахстан)
Самандарзода Искандар Хаким - д.э.н., профессор (Таджикистанский аграрный университет им. Ш. Шотемура)
Гибадуллин Артур Артурович - к.э.н., доцент (Национальный исследовательский университет «Московский энергетический институт»)
Войнаш Сергей Александрович - научный сотрудник (Российского университета дружбы народов имени П.Лумумби)
Пуляева Валентина Николаевна - к.э.н., доцент (Финансовый университет при Правительстве РФ)
Морковкин Дмитрий Евгеньевич - к.э.н., доцент (Финансовый университет Правительство РФ)
Садриддинов Манучехр Исламиддинович - д.э.н., профессор (Национальная академия наук Республики Таджикистан)
Перская Виктория Вадимовна – д.э.н., профессор (Финансовый университет при Правительстве РФ)
Молчанов Игорь Николаевич - д.э.н., профессор (Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова)
Басова Мария Михайловна - д.э.н., профессор (Финансового университета Российской Федерации)
Чупин Александр Леонидович - к.э.н. (Российского университета дружбы народов имени П. Лумумби)
Незамайкин Валерий Николаевич - д.э.н., профессор (РГГУ)
Никоноров Алла Владимировна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)
Дмитриева Ольга Александровна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)
Швец Юрий Юрьевич - к.э.н., доцент (Институт проблем управления РАН)
Колосова Елена Валерьевна - к.э.н., доцент (Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова)

Члены Совета редколлегии:

Гулямов Саидахрор Саидахмедович – д.э.н., профессор, академик
Пардаев Мамаюнус Каршибоевич – д.э.н., профессор
Навруз-зода Бахтиёр Негматович – д.э.н., профессор
Хатамов Очилди Курбанович – д.э.н., профессор
Файзиева Ширин Шодмоновна – к.э.н., профессор
Жумаева Гулрух Журакуловна – к.э.н., профессор
Эгамбердиева Салима Раимовна – к.э.н., доцент
Еркаева Гулбахор Панжиевна – к.э.н., профессор
Якубова Шамшинур Шухратовна – д.э.н., (DSc), доцент
Амиркулов Шухрат Олимович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Самиева Гулноза Тохировна – д.ф.э.наук., (PhD), доцент
Алигулов Азамат Туйгунович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Аминов Фазлитдин Бахадирович – к.э.н., доцент
Хужакулова Нигора Рустамовна – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Туробов Шерзод Алишерович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Алимова Муниса Юльчиевна – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Эргашева Насиба Рахматуллаевна – д.э.н., (DSc), доцент
Бобокулов Санжар Бахромкулович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Джалилов Рахмонкул Хамидович – д.ф.э., (PhD), доцент
Номазов Бахром Бобомуродович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Алимханова Нигора Алимхановна – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Джанузаков Мирзабек Кулмаматович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Мухаммадиева Юлдуз Юсуповна – д.ф.э.н., (PhD)
Турсунова Азиза Хошимовна – д.ф..э.н., (PhD)
Холлиев Шерали Бахтиёрович – д.ф.э.н., (PhD)
Панджиев Самиджон Аликулич — PhD, доцент

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik

Small business and private entrepreneurship

Малый бизнес и частное предпринимательство

UDK: 331.5:330.34

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik

https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.4.4.2026.20

AHOLI BANDLIGINI TA’MINLASHNING NAZARIY ASOSLARI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Shukurov Ilxom

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Шукуров Илхом

THEORETICAL FOUNDATIONS AND MODERN TRENDS IN ENSURING POPULATION EMPLOYMENT

Shukurov Ilxom

Received: Aprel 8, 2026 Revised: Aprel 12, 2026 Accepted: Aprel 19, 2026 Published: May 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada bandlikning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, uning mehnat bozori bilan uzviy bog‘liqligi hamda globallashuv sharoitida rivojlanish tendensiyalari yoritilgan. Bandlik aholining daromad olishga qaratilgan faoliyati sifatida iqtisodiy tizim barqarorligini ta’minlovchi muhim omil ekanligi asoslab beriladi. Shuningdek, mehnat bozori ishtirokchilarining o‘zaro munosabatlari, talab va taklif muvozanati, innovatsion iqtisodiyot sharoitida kadrlar tayyorlash va bandlikni oshirish masalalari tahlil qilingan. Mehnat bozorini segmentatsiyalashning nazariy-uslubiy ahamiyati ochib berilib, u orqali bandlik siyosatini takomillashtirish va ijtimoiy himoyani kuchaytirish zarurligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: Bandlik, mehnat bozori, ishsizlik, mehnat resurslari, globallashuv, innovatsion iqtisodiyot, raqamli iqtisodiyot, mehnat bozori segmentatsiyasi, kadrlar salohiyati, ijtimoiy himoya, talab va taklif.

Аннотатsiя: В данной статье освещается социально-экономическая сущность занятости, её неразрывная связь с рынком труда, а также тенденции развития в условиях глобализатsiи. Обосновывается, что занятость как деятельность населения, направленная на получение дохода, является важным фактором, обеспечивающим стабильность экономической системы. Также проанализированы вопросы взаимодействия участников рынка труда, баланса спроса и предложения, подготовки кадров и повышения занятости в условиях инноватsионной экономики. Раскрыто теоретико-методологическое значение сегментатsии рынка труда, обоснована необходимость совершенствования политики занятости и усиления социальной защиты.

Ключевые слова: Занятость, рынок труда, безработица, трудовые ресурсы, глобализатsiя, инноватsионная экономика, цифровая экономика, сегментатsiя рынка труда, кадровый потенциал, социальная защита, спрос и предложение.

Abstract: This article highlights the socio-economic essence of employment, its inextricable connection with the labor market, and development trends in the context of globalization. It is substantiated that employment, as an activity of the population aimed at generating income, is an important factor ensuring the stability of the economic system. It also analyzes the interaction of labor market participants, the balance of supply and demand, and issues of personnel training and employment growth in an innovative economy. The theoretical and methodological significance of labor market segmentation is revealed, and the necessity of improving employment policy and strengthening social protection through it is substantiated.

Keywords: Employment, labor market, unemployment, labor resources, globalization, innovative economy, digital economy, labor market segmentation, human resource potential, social protection, demand and supply.

KIRISH

Har qanday ijtimoiy-iqtisodiy tizimning barqaror faoliyati fuqarolarning shaxsiy va jamiyat ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan faol ishtirokiga bog‘liq bo‘lib, bu jarayon ularga daromad yoki boshqa turdagi mehnat haqini olish imkonini yaratadi. Iqtisodiy nazariyada bunday faoliyat “bandlik” tushunchasi bilan ifodalanadi. Cheklangan resurslar sharoitida mehnat bozori ishtirokchilarining xatti-harakatlari, ularning o‘zaro munosabatlari va faoliyat yuritish qonuniyatlari, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning rivojlanish tendensiyalari keng o‘rganilgan. Shu bilan birga,

iqtisodiy tizimning barcha darajalarida bandlikning mohiyati, mazmuni va namoyon bo‘lish shakllari ilmiy adabiyotlarda chuqur tahlil qilingan.

Globallashuv va iqtisodiy jarayonlarning chuqurlashib borayotgan integratsiyasi sharoitida mehnat bozori muammolarini kompleks o‘rganish, ishsizlik darajasini pasaytirish hamda aholi bandligini oshirish masalalari alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Chunki zamonaviy iqtisodiy tizimlarda ishlab chiqarish omillari, xususan, mehnat resurslari harakatchanligi ortib borib, milliy mehnat bozorlari o‘zaro bog‘liq va ta’sirchan tizimga aylanmoqda. Bu jarayon esa mehnat bozorida talab va taklif muvozanatini ta’minlash, kadrlar salohiyatini oshirish hamda raqobatbardosh ishchi kuchini shakllantirishni taqozo etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Aholi bandligini ta’minlash bo‘yicha olimlarning qarashlari iqtisodiy nazariyaning turli maktablari doirasida shakllangan bo‘lib, ular bandlikning mohiyati, sabablari va uni tartibga solish usullarini turlicha talqin qiladi. Klassik iqtisodiy maktab vakillari Adam Smith [1], David Ricardo [2] bandlikni bozor mexanizmlari orqali o‘z-o‘zidan tartibga solinadigan jarayon deb hisoblagan. Neoklassik maktab qarashlari Alfred Marshall [3] bandlikni mehnat bozori muvozanati bilan bog‘laydi. Keynschilik yondashuvida John Maynard Keynes [4] iqtisodiyotda umumiy talab etarli bo‘lmasa, ishsizlik yuzaga keladi deb asoslagan.

Mamlakatda iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirish va raqamli iqtisodiyotni shakllantirish jarayonlari ishlab chiqarishning tarkibiy jihatdan yangilanishiga olib kelmoqda. Xususan, etakchi tarmoqlarni modernizatsiyalash, ularni ilg‘or texnologiyalar asosida qayta jihozlash hamda yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish orqali yangi turdagi ish o‘rinlari yaratilmoqda. Shu bilan birga, tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, kichik biznes va xususiy sektorni rivojlantirish bandlikni ta’minlashning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Umuman olganda, globallashuv sharoitida mehnat bozori rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari sifatida bandlikning moslashuvchan shakllarini kengaytirish, inson kapitalini rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan kadrlarni tayyorlash hamda samarali bandlikni ta’minlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, aholi bandligi hamda uni ta’minlashning nazariy-uslubiy asoslarini tadqiq etish maqsadga muvofiq. Bandlik va ishsizlik masalalari uzoq vaqtdan beri tadqiqotchilarning e’tiborini tortib kelmoqda. Ushbu ikki hodisa ham jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, birinchi navbatda, mehnat taqsimoti va kasbiy faoliyatni institutsionalizatsiya qilish jarayonlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Bandlik – mehnatga layoqatli aholining shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish maqsadida moddiy va ma’naviy ne’matlar ishlab chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan, qonun hujjatlariga zid bo‘lmagan va qoida tariqasida daromad (mehnat daromadi) olib keladigan faoliyatidir. Ish bilan bandlikni iqtisodiy kategoriya sifatida tavsiflash, agar u aholining faol qismi ishlab chiqarish vositalari bilan bog‘liq bo‘lgan mehnatga bevosita tatbiq etish jarayonida o‘rganilsa va ish bilan bandlik ishlab chiqarish munosabatlari tizimida ko‘rib chiqilsa o‘zini oqlaydi. “Bandlik erishilgan rivojlanish darajasini, amalga oshirilgan ishlab chiqarish omili sifatida jonli mehnat hissasini aks ettiradi” [5].

Shu bilan birga, bandlik ijtimoiy xususiyatga ega ishlab chiqarish, bu mehnat obyektlarini o‘zgartirish uchun ma’lum bir fazilatlarga ega bo‘lgan ishchilarning birgalikdagi faoliyatini anglatadi[6].

Shunday qilib, bandlik – bu ishlab chiqarish jarayonida ishchilarning o‘zaro munosabatlarini amalga oshirish mexanizmi bo‘lib, ya’ni u ijtimoiyiqtisodiy kategoriya vazifasini bajaradi hamda uni ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar – mehnat resurslarining ishlab chiqarish vositalari bilan bog‘liqligi deb ta’riflash mumkin.

Shuningdek, A.E. Kotlyarning fikricha, “bandlik mehnatdan farqli o‘laroq, ma’lum bir ish joyidagi odamlarning faoliyati bilan taqqoslanmaydi, chunki u mehnatga layoqatli aholi qanchalik ish bilan ta’minlanganligini va odamlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni aks ettiradi” [7].

G.E.Slezinger esa bandlikni mehnatga layoqatli aholining daromad olishga qaratilgan ijtimoiy foydali faoliyatda ishtirok etish shakllari va usullarini aks ettiruvchi ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya sifatida belgilaydi[8]. Aholini ish bilan ta’minlashni tahlil qilishning muhim nazariy-uslubiy xususiyatlaridan biri – bu reproduktiv jarayonga qo‘shilish, boshqasini shakllantirish, taqsimlash va undan foydalanishning an’anaviy bosqichlari bilan bir qatorda mehnat bozori muammolarini o‘rganishning zarurligini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotimiz metodologiyasi bo‘lib, mehnat bozorining nazariy huquqiy asoslari bo‘yicha iqtisodiy munosabatlar hisoblanadi. Aholi bandligi bo‘yicha nazariy asoslar umumlashtirildi hamda ularni takomillashtirish tadqiq qilindi. Tadqiqot jarayonida amaliy materiallarni taqqoslash va guruhlash kabi usullardan foydalanilib, xulosa va takliflar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mehnat bozori keng va umumlashtirilgan mazmunda aholining ish bilan bandligini shakllantirish, uni tartibga solish hamda ijtimoiy himoya qilishga qaratilgan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tizimi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu tizim nafaqat ishchi kuchining harakati bilan bog‘liq jarayonlarni, balki ishlab chiqarish vositalari, tovar va xizmatlar hamda kapital bozorlari bilan o‘zaro uzviy aloqadorlikda faoliyat yurituvchi institutlar, me’yorlar va mexanizmlarni ham o‘z ichiga oladi. Shu jihatdan, mehnat bozori iqtisodiy tizimning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, unda bandlik darajasi, daromadlar shakllanishi va ijtimoiy barqarorlik bevosita aks etadi.

Mehnat bozorida ishchi kuchiga bo‘lgan talab va taklifning tarkibi o‘ta murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, u hududiy, tarmoq, kasbiy-malaka va demografik omillar ta’sirida shakllanadi. Aynan shu xilma-xillikni chuqurroq tahlil qilish va samarali boshqarish maqsadida

mehnat bozorini segmentatsiyalash zarurati yuzaga keladi. Segmentatsiya mehnat bozorini muayyan belgilar asosida alohida qismlarga ajratish orqali har bir segmentning o‘ziga xos xususiyatlari, muammolari va rivojlanish tendensiyalarini aniqlash imkonini beradi.

Shu nuqtai nazardan, mehnat bozorida yuzaga keladigan asosiy jarayonlar — ishchi kuchini sotish va sotib olish, ish haqi darajasining shakllanishi, mehnat sharoitlari va ijtimoiy himoya tizimi — bevosita segmentatsiya bilan chambarchas bog‘liqdir. Masalan, yuqori malakali kadrlar segmentida ish haqi darajasi va mehnat sharoitlari nisbatan yuqori bo‘lsa, past malakali yoki norasmiy sektor segmentlarida aksincha holat kuzatiladi. Bu esa mehnat bozorida tengsizliklarning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi.

Bundan tashqari, mehnat bozorining segmentatsiyasi huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va mehnat munosabatlari tizimining shakllanishida ham muhim rol o‘ynaydi. Har bir segmentda amal qiluvchi me’yoriy-huquqiy tartibotlar, ijtimoiy himoya darajasi va institutsional sharoitlar farqlanishi mumkin. Shu sababli, mehnat bozorini samarali tartibga solish uchun uning segmentlari kesimida differensial yondashuvni qo‘llash zarur hisoblanadi.

Umuman olganda, mehnat bozorini segmentatsiyalash uni chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda bandlik siyosatini samarali ishlab chiqishning muhim ilmiy-uslubiy asosi bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida aholining samarali bandligini ta’minlash, ijtimoiy himoyani kuchaytirish va iqtisodiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy iqtisodiyotda kuzatilayotgan transformatsion jarayonlar sharoitida etishib chiqayotgan kadrlarning samarali bandligini hamda ularni mehnat bozoriga moslashishini ta’minlash bugungi kunning obektiv vazifalaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiy taraqqiyot va inson salohiyatini rivojlantirishda aholini ish bilan bandligi muhim omil hisoblanadi.

Aholini ish bilan ta’minlash uning takror ishlab chiqarilishi uchun zarur shartlardan biridir. Chunki kishilarning turmush darajasi, iqtisodiyot sohalari va tarmoqlari uchun kadrlar tanlash, tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasin oshirish, ishga joylashtirish, ishsizlarni moddiy va psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlash uchun qilinadigan sarflar aholini ish bilan ta’minlanishiga bog‘liqdir. Shuning uchun aholini ish bilan bandligini ta’minlashning ijtimoi-yiqtisodiy va tashkiliy jihatlarini tadqiq etish bugungi kundagi ijtimoiy-iqtisodiy muammo sifatida alohida ahamiyatga egadir.

Xalqaro mehnat tashkilotining ko‘rsatmalariga ko‘ra, bugungi kunda bandlikni qo‘llab-quvvatlash quyidagi omillar va muammolarni hisobga olgan holda belgilanadi:

- Aholining demografik tuzilishi va uning o‘zgarishi tendensiyalari (aholining qarishi yoki yoshlar ulushining ko‘payishi);
- Iqtisodiyotning tuzilishi;
- Norasmiy bandlikning tarqalish darajasi;
- Ish haqi tengsizligi;
- Karyera imkoniyatlari va ish haqidagi gender farqlari;
- Yoshlarning yuqori darajadagi ishsizligi.

Aholi bandligini ta’minlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish, hududiy tengsizliklarni barqarorlashtirish, mehnat bozorini tartibga solish mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashning asosi hisoblanadi. Chunki, muhim iqtisodiy ko‘rsatkich bo‘lgan YAIM (YAHM) hajmi aholi real daromadlari va turmush faravonligini ifodalovchi qator ijtimoiy ko‘rsatkichlar bevosita bandlikni ta’minlash darajasi bilan bog‘liq hisoblanadi.

Bandlik va ishsizlik dunyodagi markaziy muammolardan biridir. Har qanday davlatning makroiqtisodiy siyosatining asosiy maqsadlaridan biri bandlikning yuqori darajasiga erishishdir. Ishsizlik, ayniqsa, bir iqtisodiy tizimdan boshqasiga o‘tayotgan mamlakatlarda kuchayadi. Ishsizlik katta zarar mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini sekinlashtirib, odamlarga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishga to‘sqinlik qiladi, shuningdek daromadning yo‘qolishiga va natijada turmush darajasining pasayishiga olib keladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, mehnat bozorida ishsizlarning 90%ga yaqini munosib ishga joylashishga ko‘maklashish yuzasidan muhtojlik sezmoqda. Munosib ish o‘rinlari – bu ishchilarga qiziqarli va qo‘lidan keladigan ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan maqbul bo‘lgan ish o‘rinlaridir. Munosib ish joyiga ega bo‘lish uchun mehnat bozorida ishchi kuchi ancha raqobatbardosh bo‘lishi zarur.

Ishlab chiqarishning yoki tashkilotda boshqarishning ratsional tashkil etilishi va modernizatsiyalashishi natijasida kadrlarning taqchilligi yuzaga kelmoqda. O‘z vaqtida ish joyini o‘zgartirish, qayta tayyorgarlik, bo‘sh ish joylariga qabulning to‘xtatilishi, kadrlarni ishdan bo‘shatishga ijtimoiy yo‘naltirilgan tanlab olishning amal qilishi, personalni qisqartirish yoki qabul qilishni rejalashtirish yo‘li bilan ichki mehnat bozorini tartibga solishni zarurat etmoqda.

Aholining mehnat bozorida munosib o‘rin topishi hamda shakllanadigan ijtimoiyiqtisodiy va mehnat munosabatlarining to‘laqonli ishtirokchisi bo‘la olishida mehnat bozorining tarkibiy komponentlari muhim o‘rin egallaydi.

Mehnat bozorining tarkibiy komponentlarining asosiylarini tahlil qilar ekanmiz, bozor mexanizmlari, ya’ni talab va taklifning muvozanati aholining samarali bandligini ta’minlashning mezoni bo‘lib xizmat qilishini asoslash mumkin.

1-jadval.

O‘zbekiston Respublikasida mehnat resurslarining holati

Hudud	Bandlik darajasi	Band aholi soni	Ishsizlik darajasi	Izoh
O‘zbekiston Respublikasi	~66–68 %	~13–14 mln kishi	~8–10 %	Respublika bo‘yicha barqaror o‘sish tendensiyasi
Qashqadaryo viloyati	**62,7 %**	1 220,2 ming kishi	**9,0 %**	Respublikaga nisbatan pastroq ko‘rsatkich

Qashqadaryo viloyatida mavjud mehnat resurslari 1 817,5 ming kishini tashkil etadi. Shundan, band aholi 1 220,2 ming kishini, aholining bandlik darajasi o’rtacha 62,7 % tashkil qilsa, ishsizlar soni bugungi kunda 121,0 ming kishidan iborat. Iqtisodiy faol bo‘lmaganlar soni 476,3 ming kishi.

Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasi 62,7 foizni tashkil etishi asnosida, respublika o‘rtacha ko‘rsatkichidan ushbu ko’rsatkich bo’yicha pastligicha qolmoqda. Buning asosiy sabablaridan biri sifatida demografik bosimni ko’rsatish mumkin. Ya’ni viloyat aholisi soni tez o‘smoqda (3,6 mln dan ortiq), ular tarkibida yoshlar ulushi yuqori taxminan 26–28 foizni tashkil etadi. Bu esa o’z navbatida mehnat bozoriga kirayotganlar sonini oshishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, qishloq aholisi ulushi yuqoriligicha qolmoqda. Norasmiy bandlik keng tarqalgan sababli ham Rasmiy statistikada bandlik darajasi pastroq ko‘rinadi.

Qashqadaryo viloyatida sanoat tarmoqlari rivojlanishi nisbatan past bo’lganligi, xizmatlar sektori hali to‘liq rivojlanmagan sababli ham ish o‘rinlari etishmasligi ortidan ishsizlik darajasi (9 %) respublika o‘rtachasiga yaqin yoki biroz yuqorigi kuzatiladi.

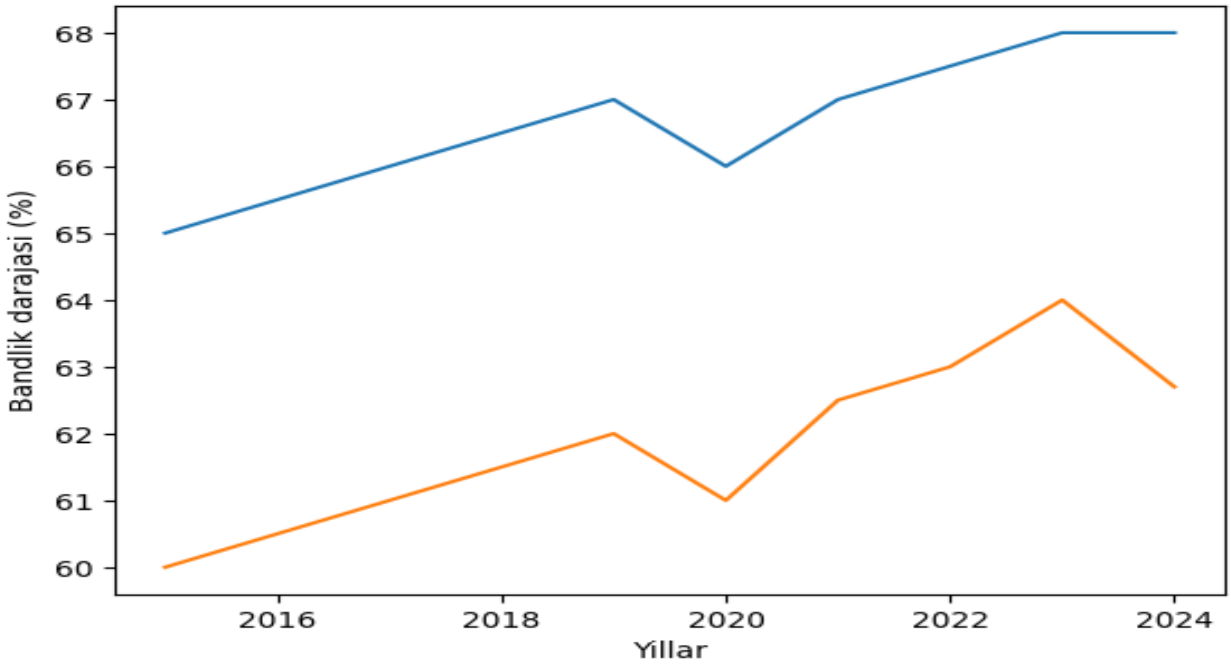

1-rasm. Bandlik darajasining 2015-2024-yillar dinamikasi

Tahlillar shundan dalolat bermoqdaki, (2015–2024) O‘zbekiston bo‘yicha bandlik darajasi ushbu yillar oralig’ida 65 %dan 68 % gacha oshgani kuzatilgan bo’lsa, Qashqadaryo viloyatida ushbu davrda 60 % dan 62,7 % gacha o‘sgan. Har ikkala taqqoslash obyektida ham ijobiy o‘sish tendensiyasi mavjud.

Rasmga nazar tashlasak 2020-yilda bandlik darajasida pasayish kuzatilganligini anglash mumkin. Respublika bo’yicha esa bandlik 67 % dan 66 % gacha, Qashqadaryo viloyati bo’yicha o’rtacha 62 % dan 61 % ga pastlaganligini kuzatish mumkin. Bu vaziyatga asosiy sababi sifatida (COVID-19) pandemiyasining salbiy ta’siri, iqtisodiy faollikning pasayishi va xizmatlar sektorining qisqarishi kabi omillar o’z ta’sirini ko’rsatgan.

XULOSA TA TAKLIFLAR

Xulosa o’rnida aytish mumkinki, mehnat bozori infratuzilmasining rivojlanganligi hamda faoliyatining samarali yo‘lga qo‘yilganligi yoshlarning bozor konyunkturasi talablariga tezda moslasha olishiga yordam beradi. Mehnat bozori faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarning mavjudligi esa bozor subyektlari orasida ziddiyatli masalalar kelib chiqishining oldini olishga xizmat qiladi. Aholining samarali bandligi ta’minlash bo‘yicha qabul qilinadigan ijtimoiy-iqtisodiy dasturlar va davlat dasturlarining mavjudligi esa aholi bandligini rag‘batlantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Adam Smith “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (1776)

2. David Ricardo “Principles of Political Economy and Taxation” (1817)

3. Alfred Marshall “Principles of Economics” (1890)

4. John Maynard Keynes “The General Theory of Employment, Interest and Money” (1936)

5. Кязимов К.Г. Содействие занятости населения в условиях кризиса/ Кязимов К.Г., Говорова Н.А., Самраилова Е.К., Шапиро С.А., Вешкурова А.Б. М.: Директ-Медиа, 2015. 286 с.

6. Кенешбаева З.М., Омошева Б.И. Новая стратегия занятости населения /Экономика и современный менеджмент: теория и практика. Ч 2. Новосибирск: СиБАК, 2012. С. 236-242.

7. Котляр, А.Э. О понятии рынка труда/А.Э. Котляр//Вопросы экономики. – 1998. – ##1. – С. 34-39.

8. Шлезингер, Г.Э. Труд в условиях рыночной экономики/Г.Э. Шлезингер. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 51 с.

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

t.me/kstu_uz

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225

www.kstu.uz
www.ojs.kstu.uz